

ELŻBIETA PRZESMYCKA, ZBIGNIEW RADZIEWANOWSKI, JAN WRANA*

**OCHRONA ŚRODOWISKA – DROGĄ ZACHOWANIA
TOŻSAMOŚCI KULTUROWEJ MIEJSCA**

**ENVIRONMENTAL PROTECTION –
THE WAY TO MAINTAIN THE CULTURAL IDENTITY
OF LOCALITY**

Streszczenie

Ochrona i planowanie przestrzeni przyrodniczej w środowisku zbudowanym to droga do zachowania dziedzictwa kulturowego oraz poszerzanie świadomości tożsamości miejsca poprzez programy edukacyjne.

Słowa kluczowe: zrównoważony rozwój, rewitalizacja, tożsamość kulturowa

Abstract

Protecting and planning investigation space in costructed environment, is a way for protection of cultural heritage and through education programme extending consciousness of the place identity.

Keywords: sustainable development, revitalization, cultural identity

---

*Dr hab. inż. arch. Elżbieta Przesmycka, prof. PL, dr hab. inż. arch. Zbigniew Radziewanowski, prof. PL, dr inż. arch. Jan Wrana, Katedra Architektury, Urbanistyki i Planowania Przestrzennego, Wydział Inżynierii Budowlanej i Sanitarnej, Politechnika Lubelska.

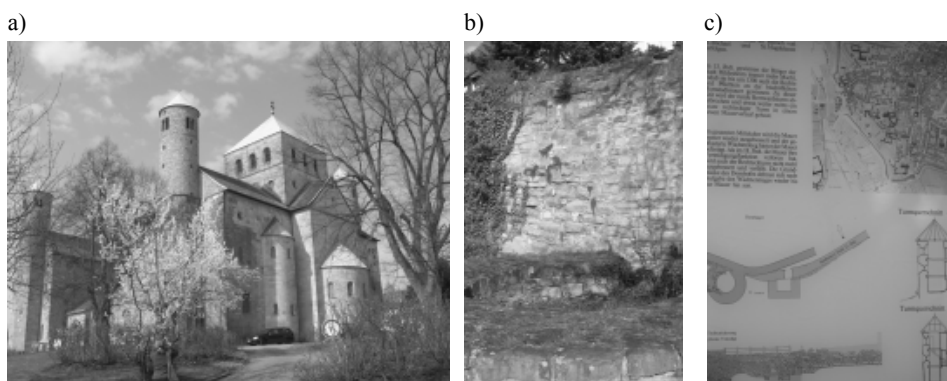
1. Wstęp

Na przełomie XX i XXI wieku konieczne stało się nowe spojrzenie na zdegradowaną przestrzeń przyrodniczą w środowisku zbudowanym. Niezbędna stała się regeneracja tej przestrzeni przez rewitalizację przyrodniczą oraz przywracanie walorów kulturowych miejsca poprzez aktywne badania historyczne, prace archeologiczne oraz edukacyjne. W działaniach tych powinno się uwzględniać konieczną rehabilitację i rewitalizację przestrzeni o tereny biologicznie czynne, a jednocześnie nowe tereny urbanizowane powinny być wzbogacone o zorganizowane tereny zielone, trasy spacerowe podkreślające walory kulturowe regionu (*Nowa Karta Ateńska*)¹. W publikacji *Rewitalizacja przyrodnicza miast – kontynuacja czy dyskontynuacja* stwierdza się: „Pod pojęciem rewitalizacji przyrodniczej miast rozumie się obecnie zespół działań na rzecz tworzenia przyjaznego środowiska zamieszkania. Zgodnie z wizją miast XXI w. [*Nowa Karta Ateńska 2003*] w kształtowaniu środowiska miejskiego stawia się na równi przyrodę, krajobraz i tereny prywatne. Zapewnienie kontaktu ze starannie utrzymanymi elementami kulturowego i przyrodniczego dziedzictwa, to podstawa kształtowania wizerunku miasta przyjaznego dla jego mieszkańców. Atrakcyjny krajobraz stawia się w jednym rzędzie z innymi wartościami kulturowymi miasta, zabytkami architektury, wykopaliskami archeologicznymi, tradycyjnymi osiedlami, parkami i rezerwatami przyrody”².

2. Aktywna spójność środowiska

Jednym z warunków świadomej polityki przestrzennej poprzez przyrodniczą rewitalizację przestrzeni zbudowanej jest nieograniczanie się do zachowania lub powiększania udziału terenów zielonych w mieście oraz na jego obrzeżach, ale tworzenie unikalnego krajobrazu miejskiego przez ochronę i planowanie głównych elementów przyrody i dziedzictwa kulturowego³. Zmienia się w ostatnim czasie aktywność ludzi, którzy korzystają z miasta, ale w nim nie zamieszkują, a wynika z tego faktu nierównomierność rozwoju stref – poszczególne funkcje centralizują się – następuje zatem zanikanie spójności tkanki miejskiej oraz nierównomierny rozwój jego części i stref. Współcześnie zmieniające się warunki rozwoju miasta stały się mottem rozważań o potrzebie alternatywnych rozwiązań. Vittorio Gregotti przestrzega: „Niekóre przeobrażenia przestrzeni miejskich spowodowane nowymi technologiami mogą mieć ogromny wpływ na rozwój urbanistyczny, (...) a idea marketingu miejskiego wygrywa z wizją miasta różnorodnego (zrównoważonego). Pojęcie „Ekonomia miejska” zastępuje ekonomię przemysłową i co jest najważniejsze, ludność już nie zamieszkuje miast tylko z nich korzysta”⁴. Jako alternatywę dla dotychczasowych działań dla ochrony przestrzeni zbudowanej przedstawia się uaktywnienie czynnika społecznego jako zasadę polityki konserwatorskiej (aktywna konserwacja)⁵. W zamian za tworzenie stref ochronnych dla poszczególnych zabytków, które obarczane są ryzykiem współczesnych „skansenów”, Gregotti proponuje przypisanie architektonicznym zabytkom w strategiach długotrwałego rozwoju (ekonomii miejskiej) roli integrującej ekologię, socjologię i aspekt kulturowy. Pojawiające się pojęcia „nowa ekonomia – przemysł miejski” określają integrację planowania miejskiego, kulturalnego rozwoju, dziedzictwa krajobrazowego, kreatywnego przemysłu i mieszkalnictwa.

Bardziej przyjazne środowisko zbudowane stało się impulsem dla różnorodnych działań dla zabezpieczenia istniejących stref zielonych, ale przede wszystkim dla powstających projektów, traktujących przyrodę jako integralną część identyfikującą przestrzeń miasta – świadcząc o jego kulturze urbanistycznej. Projekty te powstają przy udziale mieszkańców. Dobrym przykładem będzie praca zespołu specjalistów różnych branż, tworzących mapę jakości *Carta per la Qualità*, stanowiącą analizę terytorium miasta Rzymu z wyznaczeniem elementów generujących jakość środowiska miejskiego. Założenia nowego planu to „różnorodność jako podstawowy aspekt rozwoju”, realizowany poprzez ochronę środowiska, podniesienie jakości historycznej, urbanistycznej i architektonicznej miasta, z jednoczesnym wprowadzeniem nowego wskaźnika zielonej przestrzeni: 23 m² zielonej przestrzeni na mieszkańca przy zakładanym powiększeniu miasta do 41 tys. ha. Różnorodność działań – mających na względzie dobro mieszkańców, zmniejszenie ich „eksodusu” i rewitalizację edukacyjną – widoczna jest w wielu miastach. Przykładami niech będą: Genewa – wprowadzono tam innowacje przez poprawę stanu przyrodniczego miasta (plac zabaw, odnawianie drzewostanu parków), Paryż, Londyn, Rzym – gdzie realizuje się hasło „miasto frontem do wody” i wprowadza się kompleksową rewitalizację rzek przepływających przez miasta. Wzbogacenie przestrzeni publicznej poprzez: nowe zasoby zieleni, wprowadzanie wody na place miejskie, stosowanie zieleni pionowej w architekturze oraz parawanach komunikacyjnych, odtwarzanie historycznego rysunku murów obronnych historycznych miast wzbogaconych zielenią oraz przez rewaloryzację i konserwację obiektów historycznych wyeksponowanych strefą zieleni ma na celu poprawę jakości prowadzonych strategii rewitalizacji przestrzeni publicznych. Ciekawe rozwiązania ożywienia przedmieść znajdujemy w reutilizacji, tj. w poszukiwaniu nowych form aktywności przyrodniczej albo odtwarzaniu historycznej, np. winnice w Paryżu (Parc de Bercy) czy uprawy rolne w obrębie Wiednia⁶.

Ryc. 1. Hildesheim: a) kościół św. Michała, prace konserwatorskie (architektura wzbogacona zielenią), b), c) rewitalizacja murów obronnych (fot. aut., 2007)

Fig. 1. Hildesheim: a) Church of Saint Michel conservation work (architecture in green area), b), c) revitalization of defense walls

Rozwijają się również idea uczestnictwa społeczności lokalnej w ochronie dziedzictwa kulturowego przez tworzenie miejskich „eco-muzeów” – „dziedzictwo, partycypacja, muzeum” charakteryzują się ochroną dziedzictwa naturalnego, kulturowego i regionalnych

tradycji. Idea ta pomyślana jest w celu budowania tożsamości poprzez edukację i stałe podnoszenie świadomości lokalnej społeczności, budowanie własnej przyszłości⁷.

3. Rekonstrukcja i renowacja zespołu zabytkowych zabudowań Opactwa Benedyktynów w Tyńcu na cele kultury⁸ – rewitalizacja edukacyjna

Dziedzictwo kulturowe zespołu zabudowań Opactwa Benedyktynów w Tyńcu posiada walor unikalny, przede wszystkim ze względu na istniejącą możliwość ochrony, a więc zachowania tego dziedzictwa i przekazania go przyszłości nie tylko w postaci struktury budowli, ale także jej otoczenia nasyconego śladami niezwyklej tysiącletniej przeszłości.

Ryc. 2. Opactwo Benedyktynów w Tyńcu – rezerwat kulturowy (widok od strony Wisły)

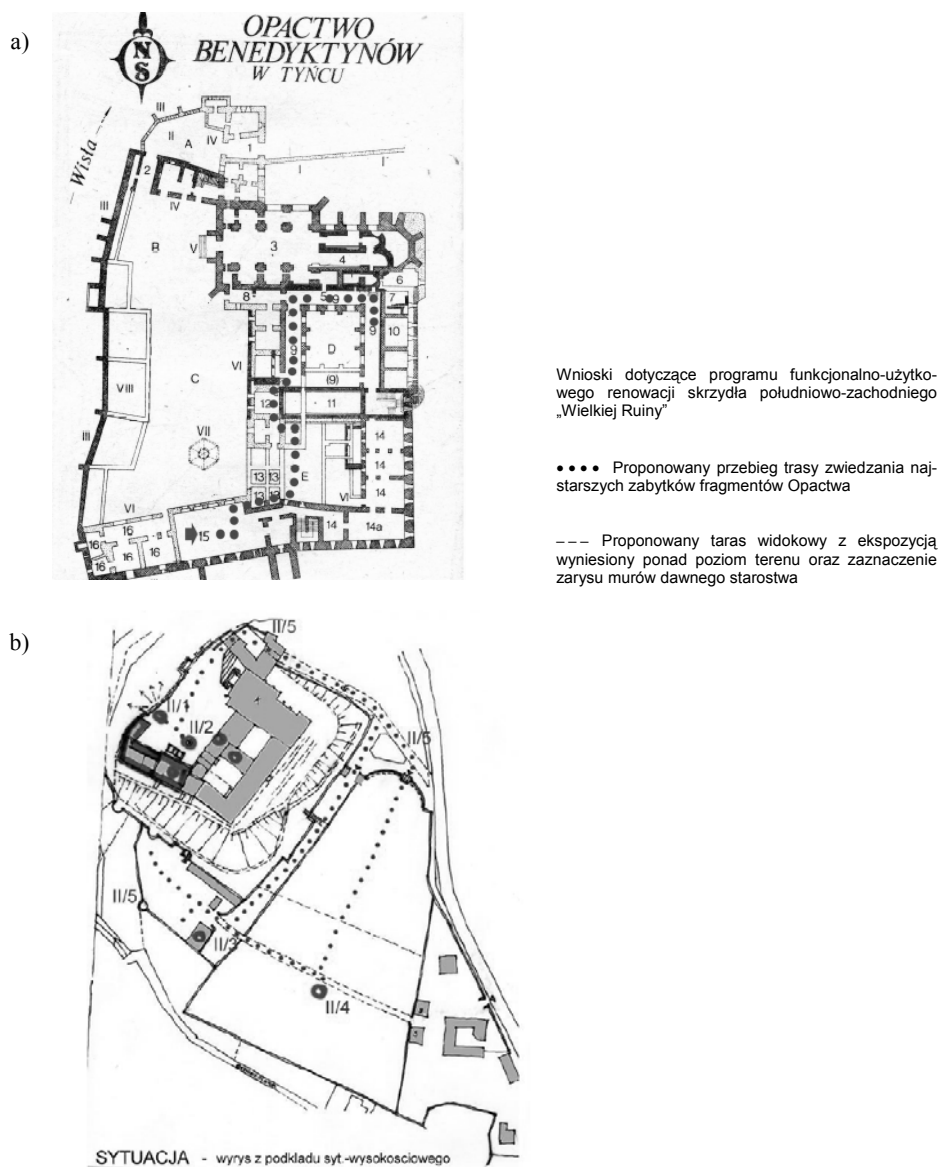
Fig. 2. The Benedictine Abbey in Tyniec – cultural reservation

Opactwo tynieckie stanowi klasyczny przykład „zespołu tradycyjnego” o wybitnie indywidualnych cechach, a zarazem zespołu wyrastającego z lokalnej tradycji. Niesie ze sobą wartości historyczne i artystyczne, w których zapisane są jego dzieje, nierozłącznie powiązane zarówno ze środowiskiem naturalnym, tj. fizjograficznym i przyrodniczym, jak i ze środowiskiem kulturowym. Dziejowe transformacje zespołu urbanistycznego Opactwa i jego otoczenia stanowią wybitną wartość kulturową, a ich restytucja, a także sama ekspozycja ich śladów w ukształtowaniu funkcjonalno-przestrzennym, będzie stanowić istotny wkład w zachowanie dziedzictwa kulturowego rejonu Tyńca oraz Krakowa. Aby podkreślić rolę kulturową Opactwa w strukturze zagospodarowania przestrzennego Krakowa opracowano schemat pożądanych, optymalnych relacji systemowych – por. schemat (teza 1).

Proponowaną formą ekspozycji walorów postulowanego „zespołu tradycyjnego” Opactwa w Tyńcu są „ścieżki kulturowe”. Ich program, układ funkcjonalny i przestrzenny, jak również określenie realności realizacji wykraczają poza zakres omawianego opracowania. Uznaje się jednak za niezbędne zaznaczenie ich koncepcji w ramach niniejszej ogólnej charakterystyki uwarunkowań kulturowych.

Postuluje się utworzenie następujących form „ścieżek kulturowych” Opactwa i Tyńca:

- ścieżki historyczno-kulturowej w obrębie zabudowy Opactwa Benedyktynów,
- ścieżki historyczno-kulturowej w ramach założenia urbanistycznego Opactwa postulowanego jako rezerwat kulturowy,
- ścieżki historyczno-kulturowej Tyńca i Piekar, stanowiącej część postulowanego tyniecko-biełańskiego parku kulturowego.

Ryc. 3. Teza 1 – dotycząca systemowych zależności planowanej rekonstrukcji i rewitalizacji dawnej biblioteki Opactwa Benedyktynów w Tyńcu: a) trasa postulowanej ścieżki historyczno-kulturowej we wnętrzu zabudowań Opactwa, b) trasa postulowanej ścieżki historyczno-kulturowej w obrębie założenia urbanistycznego Opactwa tynieckiego, stanowiąca element zespołu kulturowego Opactwa Benedyktynów w Tyńcu

Fig. 3. Tesis 1 – system dependence of reconstruction and revitalization old library of the Benedictine Abbey in Tyniec: a) designing culture-historical path inside of Abbey, b) designing culture-historical path inside urban complex of the Abbey, as part of culture structure of the Benedictine Abbey in Tyniec

I. Program funkcjonalno-użytkowy postulowanej „ścieżki historyczno-kulturowej” w obrębie zabudowy Opactwa Benedyktynów w Tyńcu:

- I/1 – istniejące relikty romańskiego refektarza mieszczące się w podziemiach pod nową zakrystią;
- I/2 – istniejące mury romańskie znajdujące się w piwnicy w rejonie furty;
- I/3 – podziemia wschodniej partii tzw. „wielkiej ruiny” – aktualnie zagruzowane, a postulowane do restauracji i renowacji;
- I/4 – część podziemi „wielkiej ruiny” dostępna z poziomu przyziemia-parteru, w której znajdują się odsłonięte fragmenty historycznych fundamentów i murów postulowanych do renowacji;
- I/5 – istniejące fragmenty romańskiego założenia Opactwa, występujące w obrębie krużganku klasztornego oraz w podziemiach kościoła;
- I/6 – istniejące, odrestaurowane partie i detale architektoniczne (portale, żebra sklepień) gotyckiego założenia Opactwa (krużganek, kapitularz) dostępne z krużganku.

II. Program funkcjonalno-użytkowy postulowanej „ścieżki historyczno-kulturowej” w obrębie zespołu – założenia urbanistycznego Opactwa tynieckiego, stanowiący element „rezerwatu kulturowego” Opactwa Benedyktynów w Tyńcu:

- II/1 – ekspozycja zarysów murów dawnego „starostwa” – postulowana restauracja relikwów murów „starostwa” oraz zaznaczenie kształtu jego rzutu w formie tarasu, platformy widokowej – przestrzeni dla ekspozycji plenerowej;
- II/2 – istniejąca, zrekonstruowana drewniana studnia na dziedzińcu zewnętrznym klasztoru;
- II/3 – istniejący budynek dawnego „browaru”, obejmujący pracownie konserwatorskie, usytuowane w ogrodzie warzywnym oraz mury z basztami obronnymi, a także projektowane nowoczesne urządzenia do pozyskiwania energii solarnej;
- II/4 – teren dawnego założenia ogrodowego wymagający restytucji po specjalistycznych ustaleniach i decyzjach dotyczących jego uformowania – łączy się to także z potrzebą koordynacji lokalizacji odwiertów projektowanej pompy ciepłej;
- II/5 – zabytkowe urządzenia obronne murowe i ziemne postulowane do renowacji lub zaznaczenia miejsca lokalizacji oraz uformowania;
- II/6 – historyczne mury wydzielające zróżnicowane funkcje w terenie oraz miejsca lokalizacji nieistniejących, a istotnych dla całości układu przestrzennego Opactwa elementów i obiektów.

III. Program funkcjonalno-użytkowy postulowanej „ścieżki historyczno-kulturowej” w obrębie Tyńca i Piekar, stanowiący element założenia urbanistyczno-krajobrazowego tyniecko-bielańskiego parku krajobrazowego:

- III/1 – miejsca lokalizacji obiektów dziedzictwa kulturowego: dawnej przeprawy – brodu, tzw. „pomostu jurajskiego” przez Wisłę, zabudowań folwarku, browaru klasztornego, szpitala-przytułku, kościoła św. Andrzeja, obszaru „nawsia”, miejsc badań wykopaliskowych, umocnień obronnych „winnicy”, pozycje baterii armatnich, stawów rybnych itd.;
- III/2 – miejsca występowania historycznie i współcześnie wybitnych walorów naturalnych, takich jak uformowanie linii brzegowej Wisły, wzgórze tynieckie, układy zieleni niskiej i wysokiej. Postuluje się w kompozycji założenia parkowego zaznaczenie dawnego przebiegu koryta Wisły.

4. Podsumowanie

Współcześnie pojmowana ochrona środowiska zbudowanego to jej programowa przyrodnicza rewitalizacja z jednoczesną aktywną konserwacją, biorącą pod uwagę długoterminowe, historyczne poglądy ekspertów, współdziałal społeczności lokalnej oraz ekonomiczne potrzeby eksploatacji dziedzictwa kulturowego. Drogą do podnoszenia świadomości o stanie zagrożeń dziedzictwa kulturowego oraz degradacji przestrzeni przyrodniczej jest systematyczne wdrażanie programów edukacyjnych, a tym samym podnoszenie kultury urbanistycznej.

Przypisy

- ¹Karta Ateńska przyznaje znaczącą rolę spójności środowiska w kształtowaniu przestrzeni miasta. Oprócz tak już oczywistych potrzeb ochrony nieodnawialnych zasobów naturalnych, takich jak: ziemia, powietrze i woda, dokument zwraca uwagę na problemy zarządzania gospodarką wodną i energetyczną. Poruszona jest kwestia zasadności powiększania w miastach i ich otoczeniu powierzchni lasów i terenów zielonych. Zakłada się, iż działania te zapobiegną procesom niekontrolowanej urbanizacji.
- ²E. Przesmycka, *Rewitalizacja przyrodnicza miast – kontynuacja czy dyskontynuacja*, I TEKA PAN o/Lublin, 2005, s. 54.
- ³V. Gregotti, *L'urbain au futur: continuités et discontinuités*, [w:] 49 IFHP World Congress, Rome, 2–5 October 2005, s. 10-11.
- ⁴*Ibidem*.
- ⁵U. Hassler, G. Algreen-Ussing, N. Kohler, *Cultural heritage and sustainable development in SUIT*, SUIT Position Paper(3), September 2002.
- ⁶V. Gregotti, *op. cit.*, s. 10-11.
- ⁷K. Ohara, *Urban Ecomuseum movements in japan a sustainable community through amuseological way*, [w:] *Urban Futures: Continuities and Discontinuities*, Rome, 2–5 October 2005, s. 22.
- ⁸Z. Radziewanowski, *Rekonstrukcja i renowacja zespołu zabytkowych zabudowań Opactwa Benedyktynów w Tyńcu na cele kultury*, 1989.

Literatura

- [1] *An Urbanizing world. Global report on Human Settlements*, United Nation Centre for Human Settlements (UNCHS), Habitat – Oxford University Press, 2000.
- [2] Bolay J., Pedrazzini Y., *Ville intermediaires, environnement et développement durable*, Document de travail de la DDC 11/99, Berne, Suisse 1999.
- [3] Gehl J., Gemzoe L., *Public Space-Public Life*, Danish Architectural Press, 4, Kopenhage 2004.
- [4] Gregotti V., *L'urbain au futur: continuités et discontinuités*, 49 IFHP World Congress, Rome, 2–5 October 2005, 10-11.
- [5] Hassler U., Algreen-Ussing G., Kohler N., *Cultural heritage and sustainable development in SUIT*, SUIT Position Paper (3), September 2002.
- [6] Ohara K., *Urban Ecomuseum movements in japan a sustainable community through amuseological way*, *Urban Futures: Continuities and Discontinuities*, Rome, 2–5 October 2005, 22.

- [7] *Nowa Karta Ateńska, Wizja miast XXI wieku*, La Nouvelle Charte d'Athenes 2003, Alinea, Firenze, Lizbona.
- [8] *Przemycka E., Rewitalizacja przyrodnicza miast – kontynuacja czy dyskontynuacja*, I TEKA PAN o/Lublin, 2005, 54.
- [9] *Radziewanowski Z., Rekonstrukcja i renowacja zespołu zabytkowych zabudowań Opactwa Benedyktynów w Tyńcu na cele kultury*, 1989.